

Bardu - 200 år. Festtale den 30. juni 1991

Av Ola Jonsmoen

A reise 100 mil gjennom 200 år til Bardu og oppleve å komme heimatt borte, er av dei paradoksale fenomen som gjør livet verd å leve. Så samansett, så forunderleg og skiftande, og så forbløffande lite foranderleg. For 200 år sia reiste folk frå Nord-Østerdalen - av mange, mange årsaker, og noen er glømt og noen er gjømt, - reiste heimanfrå og leitte seg ny heim ein stad der det slett ikkje var ulikt heime. Det er vårt menneskelege lodd, som me ikkje skal fortvile ved eller sørgje ved, men fryde oss over, at me er buaren og leitaren i ein og same person, den stadbundne og den omstreifande, utferds-mennesket og heimkomarmennesket. I same sinn, i same skinn, i same hovud og same hjarte - sindige og lettsindige, tankelause og tankefulle, - me har alle den byrde og det privilegium at me er menneske og medmenneske som deler lagnad her på vår jord, her i vårt land, her i våre bygder.

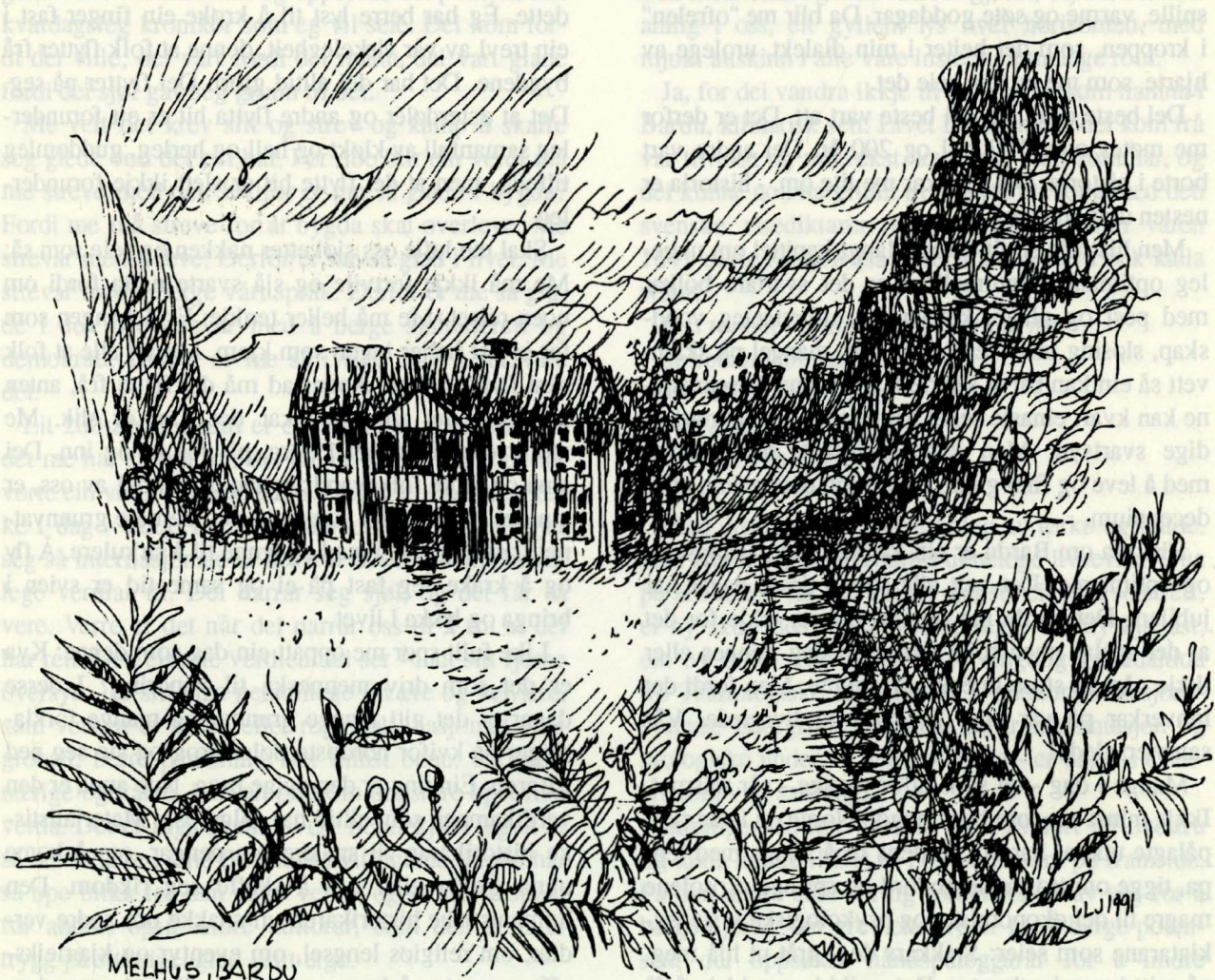
Det er det som hiver brennved til bålet inni oss, held spenningane på plass, slik at ikkje fjella rundt oss berre stenger, men samstundes gjev oss ubendig lyst til å leite etter opningar. Og opningane finn me nesten alltid. Det er derfor så godt som ingen skilnad på østerdalen som vandra nordetter og Columbus som seilte vestetter. Ikkje den grunnleggande forskjellen iallefall. Østerdølene som fór nord til Bardu visste at landet var langt, men dei trudde det ikkje. Dei hadde kanskje hørt at jorda var rund, men dei trudde det ikkje. Columbus trudde at jorda var rund, men han visste det ikkje. Dei fór likevel.

Slik har menneske fare, alltid *likevel*. Me har aldri

lært å leve forsiktig ved husveggen. Me har sådd graslauk i kroken bak eldhuset, men pakka niste-bomma og vadsekken og drege frå heile herlegheita lenge før ho voks seg grøn og saftig. Kanskje vakna me først ein mårra lenge etterpå og tenkte på graslauk. Men da var det for seint. Me fekk ikkje smake den lauken. Til gjengjeld grov han seg fast i oss og vart ei slags reiseniste, eit sagn me kunne stelle med, eit objekt me kunne drømme om, ein fetisj me kunne bere usynleg og usjenerande for andre inst inni hjarte.

Dei hadde nok sine fetisjer med seg, sine småting i kistelokket, ein knapp eller ei sølje, dei som kom til Bardu for 200 år sia. Men først og fremst hadde dei det med seg inni tanke og kjensle. Heile vår psykiske motstandsevne og livsvilje kan ligge konsentrert i minnet om ein godkjake og ei tåre til farvel. Me kan vere temmeleg sikre på det, enda det berre står mellom linene i dei historiske aktstykke som finst frå den første tida, at dei hadde sitt håp og sine draumar, si graslauktuve, sine tverrkast av lengsel, framover forresten, trur no eg, meir enn bak-over og heimover.

Dette er menneskets lodd: Me vågar helse og lykke, bryt over tvers, ja, bryt bein for den del, og finn nytt land. Me reiser heimanfrå og ut. Dei beste reiser med ein lengsel i seg som tøyser seg båe vegar. Men tru ikkje anna: Dei beste blir også att, med lengselen båe vegar. Dei er glad for at dei ikkje drog og angrar på at dei ikkje drog. Vårt menneskelege paradoks, vårt dilemma, som klip oss i sjela

MELHUS, BARDU

når me er i ferd med å sanke oss berre god dagar. Ingen østerdøl og ingen bardudøl trivs med bare snille, varme og søte god dagar. Da blir me "ofrelen" i kroppen, som det heiter i min dialekt, urolege av hjarte, som me og kan seie det.

Dei beste drog, og dei beste vart att. Det er derfor me møtes over 100 mil og 200 år. Dei andre vart borte i historia. Dei snakkar me lite om, - historia er nesten utan medynk.

Men historia er eit einaste langt kapittel om ukuleg optimisme. Innimellom er det svartare bolkar med pest og plage, katastrofar, uforståeleg vondskap, sløsing med verdiar og slik mangel på skamvett så ein kan tru at kjærleik aldri fans. Pessimistane kan kvart einaste sekel triumfere i sitt sjølrettferdige svartsyn. Men kvardagsfolket, som strevar med å leve og finn glede i det, vinn decennium etter decennium.

Historia om Bardu er eitt kapittel om pågangsmot og optimisme. Det veit alle som i desse dagar har jubilert. Det burde me minnas oftare, ikkje for det at det spelar noen rolle kva me i dag minnes eller ikkje når dei store linene blir dregne. Men fordi det innverkar på vår eiga livsevne og livsglede. Vår samværs glede!

Mange i dag - eg syns alfor mange - sår mismot. Ikkje minst me som bur i bygde-Norge og i vår sjølpålagte utkant har ein tendens til å henge med lep-pa, tigge om trøstande godord og springe skosolene magre til dei økonomiske og psykologiske krisepsykiatarane som seier: Stakkars deg, gråt ut hjå meg, på mitt konsulentkontor. Det er ikkje noe hjelp å få for de framtid, men det hjelper om me er fleire i lag i vår sut over notida.

Eg er ikkje ute etter å sukre våre kvardagar, enda

eg sanneleg ikkje veit noe betre tid for det enn siste søndagen i juni her i Bardu under eit jubileum som dette. Eg har berre lyst til å krøke ein finger fast i ein trevl av vår virkelegheit, denne at folk flytter frå bygdene. Det har dei alltid gjort. Dei flytter på seg. Det at østerdøler og andre flytta hit er eit forunderleg samanfall av kløkt og hell og herleg, guddomleg tilfelle, men at dei flytte hit er slett ikkje forunderleg.

Skal me løfte oss sjøl etter nakken og seie som så: Me må ikkje fortvile og sjå svarte natta fordi om noen reiser. Me må heller tenkje: Er det ingen som fer er det heller ingen som kjem. Me vil alle at folk skal flytte til oss. Noenstad må dei flytte frå, anten me likar det eller mislikar det. Det er slik. Me møter oss alltid sjøl i døra, på veg ut og inn. Dei små og store folkevandringane er ein del av oss, er ein del av systemet som held det mentale grunnvatnet friskt og får givnad og lynne til å sirkulere. Å fly og å krake seg fast på ei og same tid er svien i bringa og lykka i livet.

Like fullt spør me oppatt ein dag som denne: Kva er det som driv menneska til vandring? I desse dagar er det gitt mange grunnar og mange forklaringsar på kvifor nordøsterdøler drog og slo seg ned i Bardu. Ein ting er den evige uroa. Noe anna er den verdikampen som alltid har følgd oss: Materialistiske historikarar vil snakke om pengar, om å kome unna gjelda eller om å skaffe seg rikdom. Den humanistiske historikaren vil snakke om andre verdiar, om religiøs lengsel, om eventyr og kjærleiksaffærer, anten å kome seg unna, eller gje seg sjansen. Noen rømer frå ungdomen, noen rømer frå alderdomen, noen frå kjerring og ungar, noen til fjells etter lykka i det frie og ansvarslause liv. Jord

og malm, fisk og vilt! Utsynet i fjellet, stilla i skogen! Dei kom frå slitet og oppsøkte det på nytt. Ein kvardagsleg kronikør som eg vil seie: Dei kom fordi dei ville, dei vart fordi dei måtte, dei vart glade fordi dei sjøl gav seg grunn til det.

Me veit det krev slit og strev og kamp å skaffe seg glede ved det ein har. Før noe blir ein verdi må me streve med det. Kvifor er me så glade i bygda? Fordi me må streve for at bygda skal overleve. Me strevar med å leve. Derfor er me så glad i livet. Me strevar med å berge vårt språk. Derfor er me så glade i det. Me strevar med å berge sjølråderett og demokrati. Derfor er me så ivrige etter å forsvare det.

Eit 200-årsjubileum er ei storveges markering av det me har strevd for, det me er glad i, det som har vorte ein verdi for oss. Umisseleg. Det fins menneske i dag - ikkje minst mediamenneske - som gjer seg så internasjonale at dei trur det ikkje fins heimlege verdiar til. Dei narrar seg sjøl, og det får så vere. Verre er det når dei narrar oss til å tru at dei har rett. Den einaste verdien dei ser - i alt sitt fjerne oversyn - er sitt eige personlege tilvære og velvære, som verken er lokalt eller regionalt, nasjonalt eller globalt, berre personalt. Det minst opne, det mest nærige og kalde, inni alt prat om det store opet mot verda. Det er inga skam å vere heimekjær. Ingen er så heimkjære i sine flog som flyttfuglane. Ingen har så ope blick for den store verda, og så stor respekt for andre, også andre kulturar, som den som er trygg på sitt eige, glad i sitt eige.

Likevel vår evige uro. Det er fleire enn eg som har spekulert på årsaka til at folk flytte til Bardu? Er drømmen i seg sjøl grunn god nok? Nei, sier materialisten. Men kanskje tek han feil? Drømmar blir

uavlateleg til, utanom all statistikk. Dei ligg gjømt inni menneska og skal få vere gjømt, utydd, berre ei aning i oss, eit gyllent lys over horisonten, med mjukt attskinn i alle våre inste, hemmelege rom.

Ja, for dei vandra ikkje til gosen, dei som hamna i Bardu, klimatisk sett. Livet her som der dei kom frå var tilvekst og misvekst, kald vår, stutt sommar, og dei kunne nok ha grunn til å bryte uti song med den svenske visediktaren Lars Wivallius, som våren 1641 dikta Klagewijsa øfver thenna torra ock kalla währ:

*Oss torkan bortdriv, låt frosten ej mer
de spåda blomsteren tukta!
Var nådig, var nådig!
Før dem jag ber,
som Herren tjäna och frukta.*

Men drømmen er upåverkeleg av tørke og kulde. Han nærar seg av vår alltid ukuelege livsevne. Trua på at i mårrå får me ein ny sjanse, eit nytt solstreif, ei ny skur med lunke voksterregn, ein ny kjærast, ein ny drøm. Det hører ikkje eingong gammaltida til. Teknologiske meisterverk - telekommunikasjons-system, kirurgiske vedunder av transplantasjon og biologiske under av genespleising - er dagens eventyr som vart sanning.

Intelligensen har altså til slutt avslørt all overtru og tukta naturen! Det er nok berre sant på framsida. På den andre sida spring folket feittet av seg for å berge hjartet, dei grev etter røter for å berge potensen, dei oppsøker håndspåleggjarar for å lindre smertene og dei gjev seg gladeleg og med opne, opplyste auge mysteriet i vald i rein middelalderleg forstand. Astrologane rådgjev statsmenn framleis. Og me vanlege folk på jorda i 1991? Begjærleg les

me våre horoskop og vaktar våre stjernetekn. Det hjelper ikkje det minste om ein skeptikar som eg blæs i nasen til overtru, teologi, astrologi og amatørpsykologi og kallar det ein latterleg sjelsreaksjon på piller og plast.

Det er dagens menneske som møter si eiga fortid i døra. For to hundre år sia studerte dei stjerner og vêrmerkje. Persok var i går, den dagen ein skulle plukke urter til legedom for sår og sjukdom. Det galdt alltid å finne rett tid og time. I dag er det Aposteldagen. Men ein skal passe seg likevel, for det er søndag: For oss som på bygdavis har tollekniven dinglande på buksebaken, var det lett å kome i skade for å spikke på eitkvart, berre for å fordrive tida på ein søndag. I folketrua hemna det seg: Flisene skulle på domedag brenne på handbaken, eller endatil på auget. Ikkje eingong neglane skulle ein klippe:

Fredags lus og søndags nagl

kjem att som snø og hagl.

Oppvaskfilla, som var i bruk også på ein søndag, vart det så mye vondt i, trudde ein, at ho vart brukt til å stemme blod. Og ei alvdalsjente som drukna i 1829 vart aldri attfunnen. Ho hadde søndagssydd plagg på seg.

Dei hadde sitt å streve med. Som me har vårt. Men dei fann trøst i seg sjøl og i sine ord. Gjer me det på same viset, skal tru? Kan me plukke fram ei salmeline eller to, til husvarelse, eller eit gammal rim i kvardagen:

Ser du sola du Ola

ser du månen du Per?

Det lysner bak vola

det blir annaslags vêr!

Alltid anna slags vêr, og alltid betre, for var det godt, var det ingen som tenkte på vêret. Da var det berre der. Da hadde ein det.

Det er trøst i orda. Me har vel ikkje glømt det i straumen av flimrande, vidiotiserte bilder over skjerm og gjennom kanalar? Eg spør for å poengtere at me aldri må slutte med å spørje. Det er spørsmåla, undringa, som held livet friskt i oss. Svaret seier seg sjøl: Me treng våre "ord over grind", slik Haldis Moren Vesaas minner oss på det.

Dei som kom til Bardu tok orda med seg den gongen dei nybygde si bygd. Det er forunderleg å møte dei att. No går ikkje eg rundt og er imperialistisk og trur det er berre nordøsterdalsord å finne. Nei, Bardu var og er ei levande bygd, der folk kom og kjem mange stader i frå, og bra er det, med mange ord og med sine ord. Bruker dei og tek farge av andre sine. Men mange ord er altså atkjennelege tvers gjennom 200 år.

Det er drømmen som er atkjenneleg, drømmen og orda som målber drømmen, slik handtrykket er det, dei varme blink i augnekroken, den litt blyge framferda. Orda hadde ein funksjon som uttrykk for ein drøm. Men og som uttrykk for ein kvardags nøkterne behov. Heime heiter det å hemte bær, og framandfolk trur det er munnslopt for å hente bær, der dei sjøl seier å plukke bær. Nei, å hemte bær er meir funksjonelt enn som så. Det betyr å heim-ta bær og går både på handlinga og meininga bak handlinga. Å hemte tyting er noe anna og langt meir inderleg organisk enn å plukke tyttbær. For meg, vel å merke.

Samanheng i 200-årsperspektivet! Eg vågar ein skilling på samanhengen, at den betyr noe, at me

treng revitalisere den i vårt liv og vår levemåte, ikkje for å gråte sentimentalt over dei 20 gylne tiår som har gått, men for å kjenne at me høyrer til i same verd, i same ansvaret, i same samanhengen, der menneske og natur av avhengig av kvarandre, og der livsevne og livsvilje og livstru er like nødvendige satsningsområde for å overleve som tilskottsmidlar og investeringskapital. Distriktenes utbyggingsfond er reelt nok, kanskje til og med reelt nok, som ei finansieringsordning. Men det distriktenes utbyggingsfond som er like viktig, minst, er det menneske i Bardu ber inni sine hjarte: kjærleik til bygda, omsorg for sine medmenneske,

respekt for sitt eigeverd og sin kultur, glede over kvardagane, og varleg stell med si fortid - dette vesle 200 år gamle klenodium som ligg og blinkar inni sjela ein stad og er ei minning om pågangsmot og styrke og eit signal om livsevne. Livsglede!

Me møtes ved 200-årsjubileet med dei beste ønskjer om ei god framtid for den gamle nybygda Bardu, med sterke menneske i si historie og med glade og motige og muntre menneske som går mårrådagen og såmmåren og alle nye hundreår dristig i møte. Den mest spennande gjerninga har me alltid ugjørt! Det er bardudølen av i dag som skriv neste spennande kapittel av Bardus historie!

ISDALEN,
BARDU

